

АНАЛІЗ СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мельник-Шамрай В.В.

Державний університет «Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, 10005, м. Житомир
org_vvm@ztu.edu.ua

Стаття присвячена актуальним питанням структури та стану земельних ресурсів Житомирської області, що включають, насамперед, раціональне використання, відтворення та охорону земельних ресурсів. В публікації розглядаються тенденції змін стану земельних ресурсів Житомирської області за останні 10 років. Земельний фонд Житомирської області на 01.01.2022 р. становить – 2982,7 тис. га. Основні види земельних угідь становлять: сільськогосподарські – 50,6%, в тому числі рілля, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища; ліси та інші лісовкриті площі – 37,7%; забудовані землі; – 3,0% відкриті заболочені землі – 3,4%; відкриті землі без рослинного покриву – 1,3%; інші землі – 2,4% та території під поверхневими водами – 1,6%. Протягом досліджуваного періоду структура земельного фонду Житомирської області зазнала несуттєвих змін. Так, зменшилася площа сільськогосподарських угідь на 5,5 тис. га, а площа лісів та інших лісовкритих земель зросли на 12,9 тис. га. Розораність земель в Житомирській області становить понад 73,0%, що в 2,8 разів більше у порівнянні з іншими видами сільськогосподарських угідь. Земельні ресурси Житомирської області піддаються впливу ерозійних процесів, техногенному забрудненню та деградації. В Житомирській області майже 2,0% земель від загальної площі території потребують консервації. Сучасний середньозважений показник вмісту гумусу в ґрунті становить – 2,08%, що на 0,13% більше порівняно з 2015 р. Аналіз вмісту поживних елементів (фосфору, калію та азоту) свідчать, що відбулося зростання останнього в 1,2 рази за досліджуваний період. Стратегічним завданням Житомирщини є забезпечення раціонального використання та охорони земель, збереження, відтворення та примноження їх родючості. *Ключові слова:* Житомирська область, земельні ресурси, раціональне використання, земля.

Analysis of the status of use of the land fund of the Zhytomyr region. Melnyk-Shamrai V.

The article is devoted to topical issues of the structure and state of land resources of the Zhytomyr region, which include, first of all, the rational use, reproduction and protection of land resources. The publication examines trends in changes in the state of land resources of the Zhytomyr region over the past 10 years. The land fund of the Zhytomyr region as of January 1, 2022 is 2,982.7 thousand hectares. The main types of land are: agricultural – 50.6%, including arable land, fallow land, perennial plantations, hayfields and pastures; forests and other wooded areas – 37.7%; built-up land; – 3.0% open wetlands – 3.4%; open land without vegetation cover – 1.3%; other lands – 2.4% and territories under surface waters – 1.6%. During the studied period, the structure of the land fund of the Zhytomyr region underwent insignificant changes. Thus, the area of agricultural land is decreased by 5.5 thousand hectares, and the area of forests and other wooded lands is increased by 12.9 thousand hectares. The ploughability of land in Zhytomyr region is more than 73.0%, which is 2.8 times more than other types of agricultural land. Land resources of the Zhytomyr region are exposed to erosion processes, man-made pollution and degradation. In the Zhytomyr region, almost 2.0% of land from the total area of the territory needs conservation. The current average weighted indicator of the content of humus in the soil is 2.08%, which is 0.13% more compared to 2015. The analysis of the content of nutrients (phosphorus, potassium and nitrogen) shows that there was a 1.2-fold increase in the latter over the studied period period. The strategic task of the Zhytomyr region is to ensure the rational use and protection of lands, preservation, reproduction and increase of their fertility. *Key words:* Zhytomyr region, land resources, rational use, land.

Постановка проблеми. Завдяки унікальному фізико-географічному, структурно-геологічному, ландшафтному, гідрологічному розташуванню територія України багата на природні ресурси. Найціннішим національним багатством є земельні ресурси, належне використання яких, дасть можливість забезпечити добробут населення на багато поколінь. Земельний фонд України становить понад 60 млн. га, а його сучасне використання не відповідає вимогам раціонального природокористування. Так, стан земельних ресурсів викликає все більше і більше питань: зменшується вміст і погіршується якість гумусу, підсилюються процеси ерозії, вторинного засолення й осолонцювання, розростаються площі техногенно забруднених і порушених земель. Крім того, порушено екологічно допустиме співвідношення площ рілля, природних кормових

угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів. Саме тому, дослідження сучасного використання земельних ресурсів необхідне для пошуку шляхів вирішення проблем землезабезпечення та їх раціонального використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми раціонального використання земельних ресурсів в Україні широко розглядаються в наукових публікаціях вчених: Бабміндра Д.І., Булигіна С.Ю., Білик Ю.Д., Бобко А.М., Галушко В.П., Даниленко А.С., Данілова Н.В., Дем'яненко М.Я., Дребот О.І., Добряк Д.С., Лендел М.А., Месель-Веселяк В.Я., Онищенко О.М., Саблук П.Т., Ступень М.Г., Третяк А.М., Фурдичко О.І., Юрчишин В.В., та ін. Наукові публікації, вище зазначених авторів, мають високу та наукову цінність, проте дане питання не втрачає свою актуальність.

Вивчення стану земельних ресурсів Житомирської області відображено в публікаціях багатьох дослідників. Так, в роботі [1] вивчався стану і ефективності використання земельних ресурсів та розглядалися основні напрями відтворення родючості ґрунтів в умовах розвитку високотоварного виробництва. Дослідник [2] вивчав особливості екологічного використання земельних ресурсів Житомирської області при провадженні аграрного виробництва. У публікаціях [3, 4] представлено опис агрохімічного стану ґрунтів орних земель Житомирської області та запропоновано шляхи щодо покращення стану ґрунтів. У роботі [5] охарактеризовано стан земельних ресурсів та ґрунтів Житомирської області, також, значну увагу, приділено їх використанню та антропогенному забрудненню земельних угідь. Автори [6, 7] за допомогою статистичних характеристик розглядають шляхи прогнозування зміни розмірів земельних ресурсів в господарствах Житомирської області. У публікації [8] розглянути стан земельних ресурсів області та деталізовано описано, які еколого-географічні проблеми суттєво впливають на структуру земельних ресурсів регіону. Також важливо відмітити, що значний вплив на земельний фонд регіону здійснює процес накопичення відходів [9]. Житомирська область потрапила в зону впливу викидів Чорнобильської АЕС, тому питанню радіоактивного забруднення земель області приділено значну увагу [10–12]. У публікації [13] проаналізовано територіальний розподіл об'єктів природно-заповідного фонду об'єднаних територіальних громад Коростенського району Житомирської області.

Використання земельних ресурсів Житомирської області не відповідає вимогам раціонального природокористування, а сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму. Саме тому наразі є актуальним вивчення тенденцій змін структури земельного фонду Житомирської області.

Метою статті є аналіз сучасного стану використання, відтворення та охорони земельних ресурсів у Житомирській області. Об'єктом досліджень є земельний фонд у Житомирській області. Предмет досліджень – розподіл земельних ресурсів у Житомирській області.

Новизна отриманих матеріалів полягає в тому, що проаналізовано сучасний розподіл земель та угідь в Житомирській області. Результати дослідження можуть бути використані для пошуку шляхів щодо раціонального використання земельних ресурсів та охорони ґрунтів.

Методика досліджень. Дослідження проводилися шляхом збирання інформації з екологічних паспортів та статистичних щорічників щодо вивчення структури земельного фонду регіону, опрацюванні літературних джерел та інтернет-ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Земельний фонд Житомирської області за даними [9] на 1 січня 2022 року становить – 2982,7 тис. га. Аналіз розподілу земель Житомирської області є неоднорідним (рис. 1). Так, основна частка земельних ресурсів припадає на сільськогосподарські угіддя, що в 1,3 рази більше порівняно з лісовими землями, а частка інших видів земель та угідь коливається від 1,3% до 3,4%.

Протягом останніх десяти років структура земельного фонду Житомирської області зазнала несуттєвих змін (рис. 2). В період з 2010 по 2022 рр. відмічено зменшення сільськогосподарських угідь на 5,5 тис. га, території, що покриті поверхневими водами на 0,2 тис. га та інших земель на 0,8 тис. га. Для інших земель області відмічено тенденцію незначного зростання площ. Так, в 2022 р. площа лісів та інших лісовкритих земель зросли на 12,9 тис. га порівняно з 2010 р., забудованих земель – на 0,6 тис. га, відкритих заболочених земель – на 0,2 тис. га та відкритих земель без рослинного

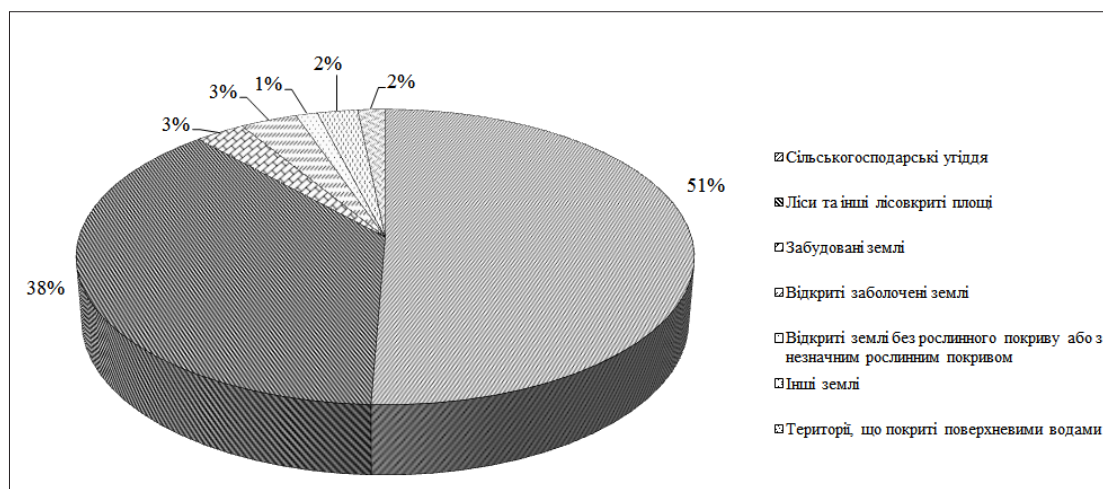

Рис. 1. Структура земельного фонду Житомирської області (станом на 01.01.2022 р.)

Джерело: на основі результатів [14]

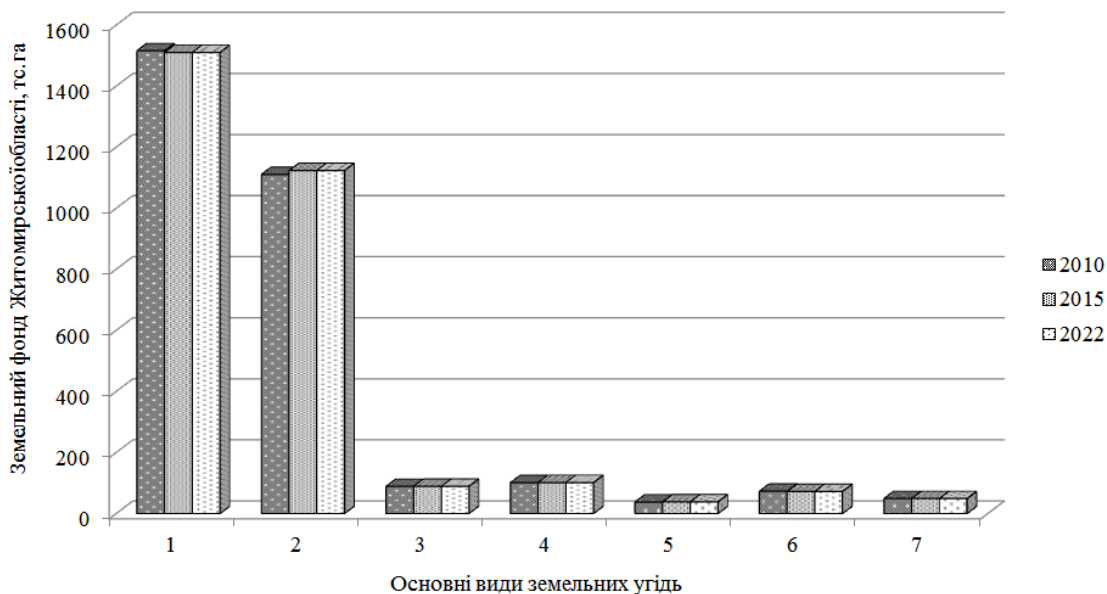

Рис. 2. Динаміка змін структури земельного фонду Житомирської області за період з 2010 по 2022 рр.

Умовні позначення: 1 – сільськогосподарські угіддя; 2 – ліси та інші лісовкриті площі; 3 – забудовані землі; 4 – відкриті заболочені землі; 5 – відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом; 6 – інші землі; 7 – території, що покриті поверхневими водами.

Джерело: розроблено на основі [14–15]

покриву або з незначним рослинним покривом на 0,8 тис. га.

Більшу половину земельного фонду Житомирської області – 50,6% займають сільськогосподарські угіддя. Загальна площа сільськогосподарських угідь з 2010 по 2022 рр. зменшилася на 5,3 тис. га. Варто відмітити, що відбувся значний перерозподіл земель за сільськогосподарськими угіддями (рис. 3). Так,

площа ріллі зросла на 28,1 тис. га за аналізований період, а от площа сіножатих і пасовищ та перелогів зменшилася на 3,2 тис. га та 30,4 тис. га відповідно, а площа багаторічних насаджень лишилась без змін. Отже, можна відмітити, що виробники сільськогосподарської продукції маючи технічне оснащення збільшили прощу рілля за рахунок розробки перелогів.

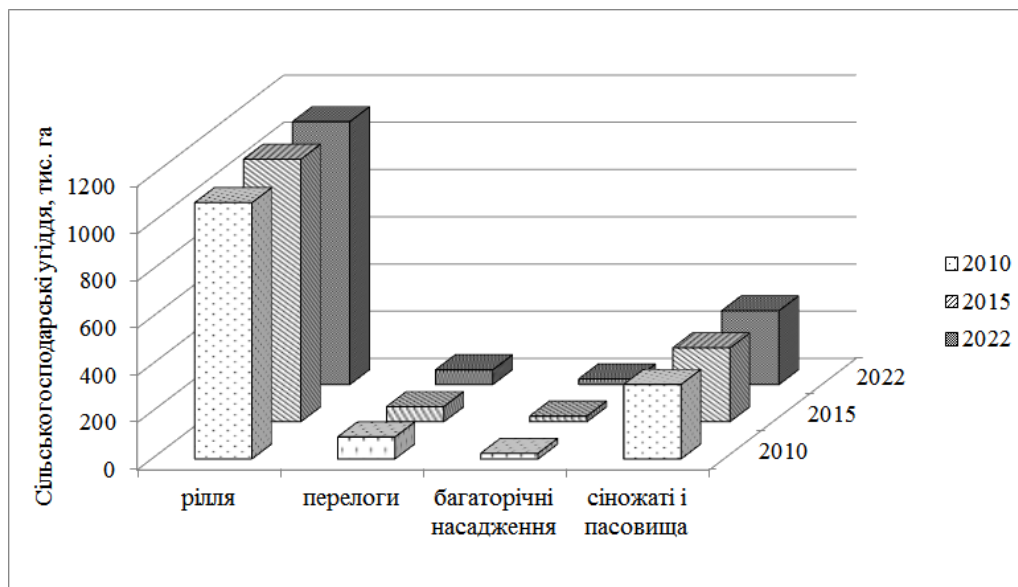

Рис. 3. Динаміка змін структури сільськогосподарських угідь Житомирської області за період з 2010 по 2022 рр.

Джерело: власні дослідження

Внаслідок використання інтенсивних методів та технологій обробітку ґрунту, зміні структури посівних площ, необдуманому внесенні органічних та мінеральних добрив відбувається поступове погіршення земельних ресурсів, що призводить до зростання дегуміфікації, фізичної деградації, росту їх кислотності тощо. Аналіз деградаційних процесів свідчить (рис. 4), що за досліджуваний період спостерігалось зменшення окремих площ земель, які піддавалися впливу.

Так, зменшилася площа земель (с/г угіддя), які піддаються водній ерозії та заболоченість в 9,2 та 4,80 разів відповідно. Великою проблемою є розвиток ерозійних процесів. Так, ерозійним процесам піддано 104,8 тис. га сільськогосподарських угідь, водна ерозія зустрічається в Лісостеповій частині області та Словечансько-Овруцького кряжу, а вітрова – рівномірно поширена по всій області. Внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС значна площа лісових масивів та сільськогосподарських угідь області була виведена із користування – 1417,7 тис. га. В Житомирській області є порушеними – 0,19% земель по відношенню до загальної території області 2982,7 тис. га., а лише 0,05% цих земель є рекультивованими. В Житомирській області усього 1,99% земель від загальної площі території потребують консервації, з них: деградовані – 0,22%,

малопродуктивні – 0,7% та техногенно забруднені землі – 1,0%.

Також було проаналізовано, як змінився вміст гумусу в ґрунті в період з 2015 по 2022 рр. (рис. 5). Так, середньозважений показник вмісту гумусу в 2022 р. становив 2,08%, що на 0,13% більше порівняно з 2015 р. Дане зростання можна пов'язати з тим, що зменшилися площі ґрунтів з дуже низьким і низьким вмістом гумусу в 1,1 рази, а з середнім та підвищеним зросли – в 1,15 рази.

Характеристика ґрунту за вмістом азоту, фосфору та калію свідчить, що з 2015 по 2022 рр. середньозважені показники фосфору та калію не змінилися і становлять 119 мг/кг та 80 мг/кг. Тоді як середньозважений вміст азоту, що легко гідролізується в 2022 р. був в 1,2 рази вищий порівняно з 2015 р.

Головні висновки. Земельні ресурси Житомирської області зазнають антропогенних навантажень і деградують, тому збалансоване використання земельних ресурсів стає пріоритетним завданням системи управління земельними ресурсами. Земельний фонд Житомирської області станом на 01.01.2022 р. становить – 2982,7 тис. га. Основна частка земельних ресурсів припадає на сільськогосподарські угіддя і становить – 1510,1 тис. га., що в 1,3 рази більше порівняно з лісовими землями, а площа інших видів земель та угідь коливається від

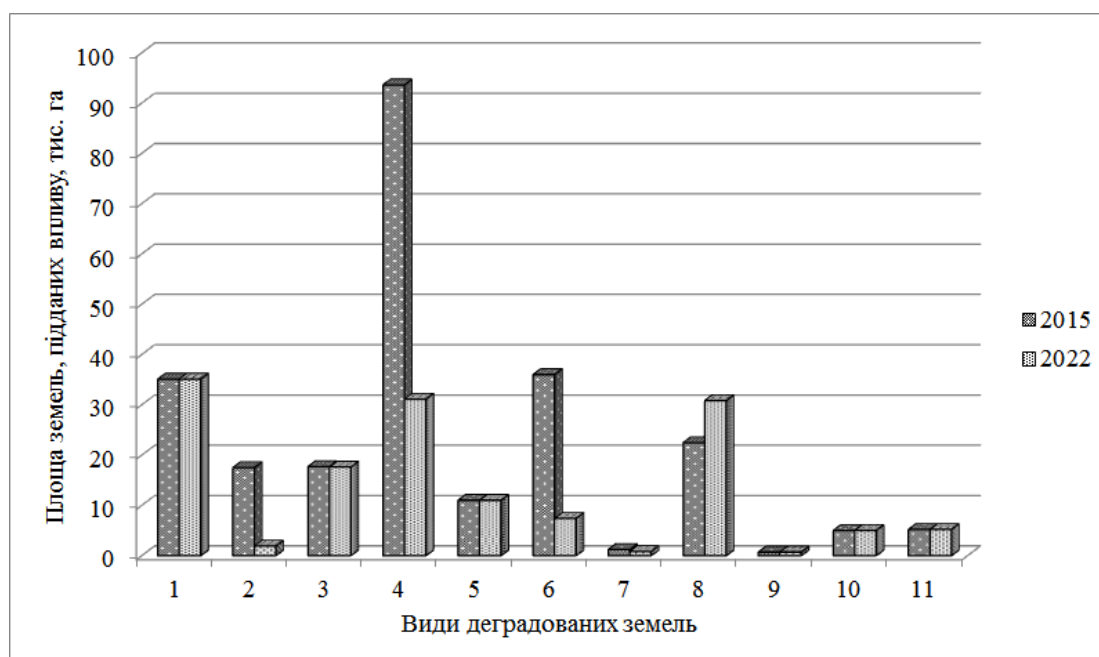

Рис. 4. Поширеність процесів деградації земель в Житомирській області
 Умовні позначення: 1 – дефляційно небезпечні землі (с/г угіддя); 2 – землі (с/г угіддя), піддані водній ерозії; 3 – землі (с/г угіддя), піддані сумісній дії водної та вітрової ерозії; 4 – землі (с/г угіддя) з кислими ґрунтами; 5 – землі (с/г угіддя) перезволожені; 6 – землі (с/г угіддя) заболочені; 7 – землі (с/г угіддя) кам'янисті; 8 – забруднені землі (с/г угіддя), які не використовуються у с/г виробництві; 9 – землі, що перебувають у стані консервації; 10 – підтоплені землі; 11 – порушені землі.

Джерело: розроблено на основі [14–15]

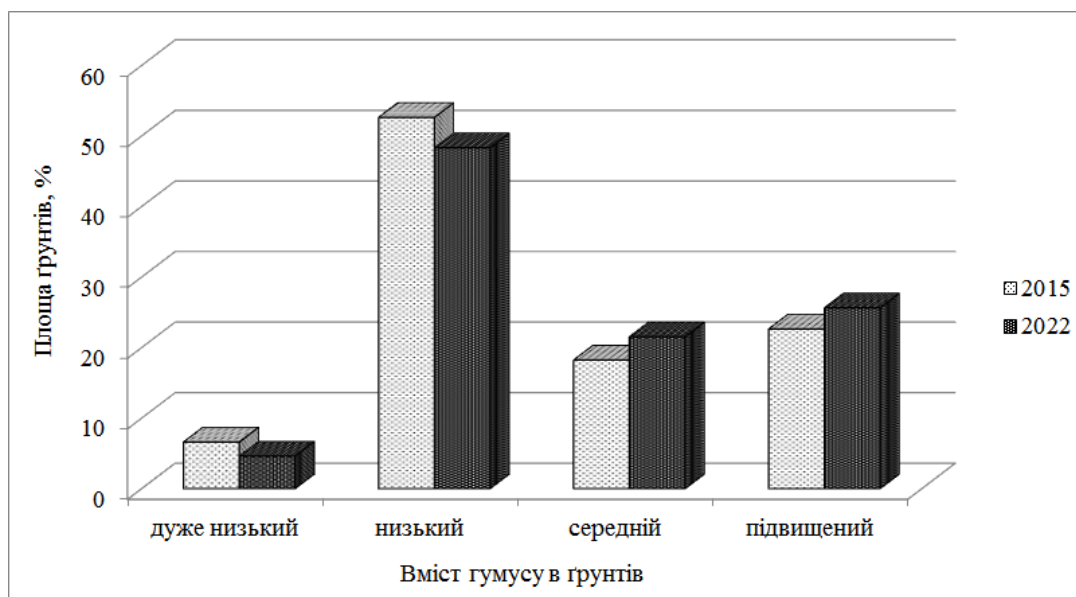

Рис. 5. Характеристика ґрунтів за вмістом гумусу в Житомирській області

Джерело: розроблено на основі [14–15]

38,3 до 101,2 тис. га. Рілля становить – 73,7% сільськогосподарських угідь, що свідчить про значну розораність регіону, що в свою чергу провокує: зниження рівня гумусу, підвищення кислотності ґрунту та погіршення балансу поживних речовин.

Для покращення стану земельних ресурсів Житомирської області необхідно: забезпечити раці-

ональне використання земель, оптимізувати вирощування сільськогосподарських культур (дотримуватися сівозміни), проводити захист земель від ерозії, здійснювати належну консервацію малопродуктивних та деградованих земель, збалансувати вміст поживних речовин в ґрунті та підвищувати їх родючість.

Література

1. Данкевич В.Є. Стан та ефективність використання земельних ресурсів Житомирської області. Інноваційна економіка. 2013. Вип. 6. С. 116–119.
2. Галич М.А. Агроекологічні основи використання земельних ресурсів Житомирщини. Житомир: Волинь, 2004. 181 с.
3. Трембіцький В. А. Еколого-агрохімічна оцінка стану ґрунтів орних земель зони Полісся Житомирської області. Вісник ДАУ. 2003. № 1. С. 83–90.
4. Трембіцький В. А., Вишневецький Ф.О. Особливості впливу добрив на калійний стан ґрунтового покриву орних земель Житомирської області та шляхи його поліпшення. Вісник ДАУ. 2007. № 2. С. 53–64.
5. Куян В. Г., Євтушок І. М., Марцинівський М. В. Стан земельних ресурсів Житомирщини та шляхи оптимізації. Вісник ЖНАЕУ. 2016. № 1 (53). С.140–152.
6. Горобчук Т. Т. Грабовецький Б. Є. Прогнозування розмірів використання земельних ресурсів господарств по Житомирській області. Вісник ЖНАЕУ. 2014. № 1–2 (43). С. 3–12.
7. Горобчук Т. Т. Грабовецький Б. Є. Тенденції і закономірності зміни земельних ресурсів всіх категорій господарств Житомирської області. Вісник ЖНАЕУ. 2013. С. 38–44.
8. Тарнавська-Тетерська З. М. Динаміка земельних ресурсів Житомирської області (суспільно-географічні та екологічні аспекти). Економічна та соціальна географія. 2012. Вип. 65. С. 154–160.
9. Herasymchuk O., Shamrai V., Lukianova V., Anpilova Y., Rybak O., Lefter I. A Strategic Analysis of the Prerequisites for the Implementation of Waste Management at the Regional Level. *Ecological Engineering & Environmental Technology*. 2023. Vol. 24(1). P. 55–66.
10. Melnyk V., Kurbet T. Current distribution of ^{137}Cs in sod-podzolic soils of different types of forest conditions. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 5/10(95). P. 65–71.
11. Мельник-Шамрай В. В. Вертикальний розподіл ^{137}Cs у ґрунтах свіжого та вологого субору Українського Полісся. *Вісник ПДАА*. 2021. № 3. С. 101–109.
12. Davydova I., Korbut M., Kreitseva H., Panasyk A., Melnyk V. Vertical distribution of ^{137}Cs in forest soil after the ground fires. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2019. Vol. 9(3). P. 231–240.
13. Мельник-Шамрай В.В., Шамрай В.І., Пацева І.Г. Аналіз територіального розподілу об'єктів природно-заповідного фонду об'єднаних територіальних громад Коростенського району Житомирської області. *Екологічні науки : науково-практичний журнал*. К. : видавничий дім «Гельветика». 2023. № 4(49). С. 186–193.
14. Екологічний паспорт Житомирської області за 2022 рік. URL: <http://surl.li/lfgoe> (дата звернення: 20.09.2023).
15. Екологічний паспорт Житомирської області за 2015. URL: <http://surl.li/lfgox> (дата звернення: 20.09.2023).